

Бабаев Д.Б., Шентүрк Сулейман

ПРОФИЛДИК БИЛИМ БЕРҮҮНҮН ШАРТЫНДА ОКУУЧУЛАРДЫН ЧЫГАРМАЧЫЛЫК АКТИВДҮҮЛҮГҮН ӨНҮКТҮРҮҮ

Билим берүү системасында чыгармачылык ишмердүүлүккө катышуу үчүн реалдуу шарттарды профилдик билим берүү системасы түзүп бере алат деген ойдобуз.

Билим берүүгө карата түрдүү мамилелерди жалпылоо жана профилдик билим берүүнүн өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен, биз окуучулардын чыгармачылык жөндөмдөрүн өнүктүрүү процессинин төмөндөгү өзгөчөлүктөрүн бөлүп көрсөтөбүз:

- өзүнүн инсандык функцияларын реализациялоо парадигмасында инсандын үзгүлтүксүз өнүгүү принцибине багыт алуу;

- инсандын ишмердүүлүгү сырткы таасирлерди инсанды өнүктүрүүчү жаңы түзүлүштөр катары өзгөртүүнүн механизми болуп саналат;

- адамга максатка жетүүнүн каражаты катары эмес, баалуулук-дөөлөт катары мамиле кылуу;

- педагогикалык таасир этүүнү персоналдаштыруу, педагогдун суперпозициясы менен окуучунун субординацияланган позициясын бири бири мене кызматташтыктын инсандык-тең укуктуу позициясына өзгөртүү;

- инсандын өзүн өзү реализациялоосу үчүн шарттарды түзүү, анын чыгармачылык жөндөмдөрүн ача жана өнүктүрө билүү [1,2,3].

Профилдик окутуунун шарттарында окуучулардын чыгармачылык жөндөмдөрүн калыптандыруу проблемасын чыгармачыл анализдөөнүн натыйжасында, биз төмөнкүдөй бүтүмдөргө келдик:

1. Проблеманын актуалдуулугу коомдо өзүнүн жөндөмдөрүн максималдуу түрдө актуалдаштыра алган жана өлкөнүн өнүгүүсүнүн социалдык-экономикалык маселелерине активдүү катышкан инсанга болгон талаптын өсүшү менен негизделет.

2. Профилдик окутуу шарттарында инсандын чыгармачылык жөндөмдөрүн өнүктүрүүнүн психологиялык-педагогикалык концепцияларын анализдөө профилдик окутууну өнүгүүчү микрочөйрөдө окуучулардын жөндөмдөрүн өнүктүрүүнү камсыз кылуучу фактор жана шарт катары кароого мүмкүндүк берет, аны биз инсандын сапаттарын өнүктүрүүнүн интегративдик каражаты деп эсептейбиз, ал эми анын өзгөчөлүгүн өз билимин өркүндөтүү менен чыгармачылык ишмердиктин ар кыл түрлөрүнүн биригип кетиши жана билим берүү процессине катышуучулардын өз ара аракетинин өзгөрүшү түзөт.

Билим берүүнүн системасында чыгармачыл жаратуучу ишмердүүлүккө катышуу үчүн реалдуу шарттарды, биздин көз карашыбызда, профилдик окутуу системасы түзүп бере алат. Биздин изилдөөбүз үчүн профилдик билим берүү системасын өнүктүрүүнүн адамга ишмердүүлүктүн субъекти катары, чыгармачыл инсан катары өзүн өзү реализациялоосуна шарттарды түзүп берүүгө мүмкүнчүлүк берген негизги багыттары кызыгуу жаратат. Психологиялык-педагогикалык илимдин өнүгүүсүнүн бүгүнкү күндөгү баскычында чыгармачыл инсанды өнүктүрүү проблемасы бир кыйла актуалдуу болуп саналат.

Профилдик окутуу шарттарында окуучулардын чыгармачылык жөндөмдөрүн өнүктүрүү проблемасын изилдөө боюнча ар түрдүү мамилелерди карап чыгып, биз таанып-билүүчүлүк жана практикалык ишмердүүлүктүн өзгөчө формасы болгон процессуалдык-технологиялык мамилеге токтолгонбуз.

- инсандын жана анын сапаттары менен мүнөздөмөлөрүнүн өсүшүнө көмөк болуучу ишмердүүлүктү уюштуруу;

- социалдык позицияларды тандап алууга, ишмердүүлүктүн бир түрүнөн экинчи түрүнө өтүүгө, алардын өнүгүүсүн камсыздоого мүмкүнчүлүк берүүчү шарттарды түзүү;

- окуучулардын жөндөмдөрүн өнүктүрүүнү балдардын жана чоң кишилердин чыгармачыл турмуштук аракеттеринин чулу системасы катары уюштуруу;

- өзүн-өзү башкаруу тажрыйбасына ээ болуу үчүн педагогикалык кырдаалдарды түзүү жана пайдалануу, өзүн өзү өнүктүрүү процессине кошулуу.

Окуучулардын чыгармачылык жөндөмдөрүн өнүктүрүүнүн дал ушул шарттарын профилдик окутууда реализациялоого болот, ал эми профилдик окутуу дегенди билим берүү чөйрөсүндө окуучунун инсандык сапаттарын өнүктүрүү процесси жана жыйынтыгы катары карап, анын өзгөчөлүгүн окуучулардын индивидуалдуу сапаттарын өнүктүрүүнү, алардын өз алдынча актуалдашуусун жана социалдашуусун камсыздоого мүмкүнчүлүктүн болушу түзөт.

Жогоруда айтылгандардын негизинде, биз методологиялык негиз катары тандап алган процессуалдык-технологиялык мамиле, профилдик окутуу шарттарында окуучулардын чыгармачылык жөндөмдөрүн өнүктүрүү процесси процессуалдык система болуп саналат; ага структура, уюштуруу формалары жана функциялар мүнөздүү. Бул системанын мүнөздүү өзгөчөлүгү болуп төмөнкүлөр эсептелет:

- чыгармачылык жөндөмдөрдү өнүктүрүү процессинин субъектилеринин өз ара мамилеси;

- процессуалдык системаны өзүн өзү жөнгө салууга которуу;
- кызмат аткаруу системасын бир деңгээлден кыйла жогорку деңгээлге которуу;
- системанын кызмат аткаруу максаттарынын динамикалуулугу.

Профилдик окутуу шарттарында окуучулардын чыгармачылык жөндөмдөрүн өнүктүрүү процессин иштеп чыгууда жогорудагы жоболорду негизге алуу менен, биз системдүүлүк принцибине таянабыз (4).

Билим берүү мекемесинде профилдик окутуу шартында процессуалдык-технологиялык мамилени практикалык түрдө ишке ашыруу жыйынтыктоочу аттестациянын өзгөчө формасы катары чыгармачылык экзамендерди, атайын программаларды, элективдик курстарды, окуучулардын чыгармачылык жөндөмдөрүн өнүктүрүүнүн өзгөчө технологияларын колдонууну шарттоочу интегративдик формалар менен усулдарды иштеп чыгуу жана пайдалануу аркылуу аткарылышы мүмкүн.

Профилдик окутуу шарттарында окуучулардын чыгармачылык жөндөмдөрүн өнүктүрүү процессинин өзгөчөлүктөрүнө токтолууда биз инсандын курактын психологиялык өзгөчөлүктөрүн эске алабыз. Жаш куракта өзүн көрсөтүүгө умтулуу күч алат, тандоонун негизинде ишмердүүлүктүн белгилүү бир түрүнө багыт алуу жана ал ишмердүүлүктү өздөштүрүүгө ниеттенүү жогорулайт. Профилдик окутуу шарттарындагы чыгармачылык ишмердүүлүк окуучуларды кызыкчылыктары менен ынтааларынын предметтик багытталгандыгы, топтук баарлашуу болгондугу менен кызыктырат. Окуучулардагы баарлашуу, мамилелешүү муктаждыгын проблемалык кырдаал менен салыштырууга болот; анын чечилиши болсо өз алдынча ишмердик, чыгармачылык ишмердиктин негизги мотиви болуп саналат. Философиялык, психологиялык жана педагогикалык адабияттарга негизделген мындай мамиле биздин изилдөөбүздө таяныч катары кызмат кылат. Ага таянуу менен, биз профилдик окутуу шарттарындагы баарлашууда окуучулардын дүйнө тууралуу өз алдынча көз карашы калыптанат жана жөндөмдөрү өнүгөт деп айта алабыз, анткени баарлашуу процессинде маалымат алмашуу гана эмес, ишмердик, анын жыйынтыктарын, тажрыйба, билим алмашуу да жүрөт.

Жаш курагынын өзгөчөлүктөрүнө жараша, баарлашууда окуучуларды курбалдаштары гана кызыктырбастан, мугалимдер да кызыктырат. Мындай баарлашууда окуучулар биргелешкен ишмердүүлүктү, бир жагынан, өзүнүн индивидуалдуулугун бекемдөө үчүн, экинчи жагынан, өзүнүн жөндөмдөрүн көрсөтүү, өнүктүрүү жана өзүн курбалдаштары менен салыштыруу үчүн пайдалануу менен, чоң кишилердин ортосунда орун алган мамиле, карым-катыштарды моделдештиришет.

Ошентип, биргелешкен ишмердүүлүктө педагогдор менен окуучулардын өз ара мамилесинин мүнөзү, жаштардын өз алдынчалыгы, профилдик окутуу шарттарында окуучулардын чыгармачылык жөндөмдөрүн өнүктүрүү процессинин өзгөчөлүгү тууралуу айтууга негиз берет.

Бул процессти талдоого алууга биз "процесс", "калыптандыруу", "өнүктүрүү", "чыгармачылык процесс" түшүнүктөрүнүн өз ара байланышына кайрыла кетүүбүз жөндүү. Ошондой эле, бул процессти кароодон мурун "калыптандыруу процесси", "өнүктүрүү процесси", "чыгармачыл процесс" түшүнүктөрүнүн өз ара байланышын дагы бир ирет белгилей кетели.

Окуучулардын чыгармачылык процессти өз ичине бири бири менен байланыштуу эки процессти камтыйт:

- окуучулардын таанып-билүүсү, эрки, мотивациясы, жөндөмдөрү аркылуу уюшулган чыгармачылык ишмердүүлүгү; анын максатын чыгармачылыктын жыйынтыктары аныктайт.

- педагогдордун окутуу-тарбиялоо чыгармачылык ишмердиги, анын максаты болуп окуучулардын чыгармачылык жөндөмдөрүн, чыгармачыл ишмердикти өз алдынча жүзөгө ашыруу менен байланышкан инсандык сапаттарын өнүктүрүү эсептелет. Биз изилдөөбүздө педагогдор менен окуучулардын атайын уюшулган, чыгармачылык жөндөмдөрдү калыптандыруу жана өнүктүрүүгө багытталган ишмердүүлүгүн (жыйынтыктоочу аттестациянын өзгөчө формасы катары чыгармачыл экзамендер) талдоого алабыз. Мындай ишмердүүлүк процессине максаттары, милдеттери, мазмуну, усулдары, каражаттары, процесстин катышуучуларынын өз ара аракеттенүү формалары жана аткарган функциялары, ошондой эле алынуучу жыйынтыктар кирет, демек, окуучулардын чыгармачылык жөндөмдөрүн өнүктүрүү процессти - педагогикалык процесс, педагогикалык процесс билимдерди, билгичтиктерди жана жөндөмдөрдү калыптандыруунун синтези болуу менен, таанып-билүү деңгээлинен аңдап-түшүнүү жана теориялык жалпылоо деңгээлине, андан чыгармачылык ишмердүүлүк деңгээлине өтүүгө мүмкүндүк берет.

Бул талдоого алып жаткан педагогикалык процесстин негизги максаты деп чыгармачылык ишмердүүлүктү жүзөгө ашыруу үчүн зарыл болгон билимдерди этаптык түрдө калыптандырууну жана билгичтиктерди өнүктүрүүнү эсептейбиз, ал эми перспективалык максаты - окуучулардын чыгармачылык ишмердүүлүккө карата жөндөмдөрүн алар (окуучулар) чыгармачылык процессти ишке ашыра жана бул процесстин жүрүшүндө өздөрүн реализациялай алгыдай деңгээлде өнүктүрүү.

Педагогикалык процесстин ийгиликтүүлүгү жыйынтыкка ээ болуу аркылуу мүнөздөлөт, анткени жыйынтыксыз процессти элестетүү эч мүмкүн эмес; ага педагогикалык процесстин максатына жараша баа берилет. Окуучулардын чыгармачылык жөндөмдөрүн өнүктүрүү процессинин жыйынтыктары дегенде, биз алардын чыгармачыл ишмердүүлүгүнүн жыйынтыктарынан жана инсандык өз алдынча өнүгүүсү менен өркүндөөсүнөн байкалуучу чыгармачылык жөндөмдөрүнүн өнүгүүсүнүн белгилүү бир кадамын түшүнөбүз.

Жогоруда айтылгандарды жалпылоо менен, изилдөөбүздүн алдына коюлган максаттарына жетүү үчүн профилдик окутуу шарттарында окуучулардын чыгармачылык жөндөмдөрүн өнүктүрүү процессинин мазмуну төмөнкүчө болууга тийиш экенин белгилей кетели: билимдер системасынын болушу жана чыгармачылык ишмердүүлүктү жүзөгө ашыруу үчүн зарыл болгон процедураларды билүү; индивидуалдуу билим берүүчү траекториянын түзүлүшүн жана чыгармачылык ишмердүүлүккө карата интеллектуалдык даярдыктын мазмундук жагын камсыз кылуучу элективдик курстардын болушу; окуучулар менен иштөөдө чыгармачылык ишмердүүлүктү жүргүзүүгө жана окуу процессинин бардык катышуучуларынын өз ара аракетин уюштурууга багыт алган жекече - топтук иштөө формаларын (класстан класска көчүрүү чыгармачылык экзамендери) пайдалануу.

Литература:

1. Исследование творческих способностей учащихся на уроках математики // Поиск. 1998., №6. С. 95-100.
2. Третьяков П.И., Сенновский И.Б. технология модульного обучения в школе: -М: Новая школа, 1997.
3. Педагогика воспитания и развития личности учащегося / М.Е.Дуранов, И.М.Жернов. - Челябинск: ЧелГУ, 1996. - 72с.
4. Бабаев Д.Б., Сулеман Шентурк. Развитие творческих способностей учащихся в условиях профильного обучения. Центральная Азия: основные направления и перспективы развития в условиях глобализации // Материалы международной научной конференции. -Бишкек-Тегеран, - 2008. - С. 554-555.